

Ulla-Maija Makkonen

Kirjastopalvelujen laadullinen arviointi

Tapaustutkimus Merijärven kirjastosta

Opinnäytetyö

Syksy 2012

Kulttuurialan yksikkö

Kirjasto- ja tietopalvelualan koulutusohjelma

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Kulttuurialan yksikkö

Koulutusohjelma: Kirjasto- ja tietopalvelun koulutusohjelma

Tekijä: Ulla-Maija Makkonen

Työn nimi: Kirjastopalvelujen laadullinen arviointi – tapaustutkimus Merijärven kirjastosta

Ohjaaja: Pirkko Vuorela

Vuosi: 2012 Sivumäärä: 42 Liitteiden lukumäärä: 0

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena oli tutkia Merijärven kunnankirjaston toimintaa. Merijärven kirjasto on erittäin menestyvä ja suosittu kirjasto; vuosina 2009 sekä 2011 siellä tehtiin eniten lainoja asukasta kohden koko Suomessa.

Opinnäytetyön viitekehyksenä ovat vuonna 2010 julkaistut Yleisten kirjastojen laatusuositukset, jotka Opetus- ja kulttuuriministeriön virallisena linjauksena pyrkivät täsmentämään laadukkaan kirjastopalvelun tunnusmerkkejä. Laatuksivaukset on jaettu viiteen osa-alueeseen: kirjastopalvelut ja niiden käyttö, henkilöstö ja osaaaminen, kokoelmat, tilat sekä kirjastopalveluiden laatu ylläpitäjän näkökulmasta. Tämän työn tutkimusosassa tutkin laatusuositusten toteutumista Merijärven kunnankirjastossa.

Tutkimus osoitti että pääpiirteittäin laatusuositukset toteutuvat Merijärven kunnankirjaston toiminnassa. Laatusuosituksista useat tärkeät kohdat, jotka koskivat mm. kokoelmia tai aineistonhankintaa, täyttyivät tai jopa ylittyivät merkittävästi. Yhteistyö alueen kirjastojen ja kunnan eri toimijoiden kanssa on runsasta. Aukioloajat jäivät hieman suositusta pienemmiksi, pieniä puutteita oli havaittavissa myös mm. kirjaston teknisessä varustuksessa. Molemmat puutteet ovat toisaalta tavallisia maaseutumaisen kuntien pienissä kirjastoissa. Kokonaisuutena Merijärven kunnankirjasto kuvaa mielestäni erittäin hyvin Yleisten kirjastojen laatusuosituksissa esitettyä mallia hyvästä kirjastosta.

Avainsanat: kirjastot, laatu, arviointi, yleisten kirjastojen laatusuositukset

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Culture and Design

Degree programme: Library and Information Services

Author/s: Ulla-Maija Makkonen

Title of thesis: Qualitative evaluation in libraries – a case study of Merijärvi Public Library

Supervisor(s): Pirkko Vuorela

Year: 2012 Number of pages: 42 Number of appendices: 0

The purpose of this thesis is to examine Merijärvi Public Library and its functions. The public library in Merijärvi is a much used and successful library, in 2009 and 2011 it had the highest rate of loans per inhabitant in the whole country.

The framework of the study is “Quality recommendation for public libraries” – a publication of Ministry of Education and Culture in 2010 that outlines good and first-rate library service. The quality descriptions and recommendations are divided into five sections which are; services and their use, human resources and competence, collections, library facilities and a quality description for decision-makers that sets the key quality factors from the administrator’s perspective. In this study, I aim to examine how much the quality recommendations are congruent with Merijärvi Public Library and its functions.

The study showed that in outline the quality recommendations were realized in Merijärvi Public Library and its functions. Many of the key elements in the recommendations, such as standards for collections or acquisitions were met or even surpassed significantly. Collaboration with other libraries in the region as well as municipal parties is diverse. Opening hours were somewhat shorter than the national recommendation; there were also some minor shortages in the technical equipment. Both shortcomings on the other hand are quite usual in libraries of rural municipalities. As a whole Merijärvi Public Library is a great example of a good library depicted in the Quality recommendation for public libraries.

Keywords: libraries, quality, evaluation, quality recommendation for public libraries

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä.....	2
Thesis abstract.....	3
SISÄLTÖ.....	4
1 JOHDANTO.....	7
2 KIRJASTOT JULKISENA PALVELUNA.....	9
3 KIRJASTOJEN ARVIOINNISTA.....	10
3.1 Arvioinnista yleisesti.....	10
3.2 Arvioinnin tasot.....	10
3.3 Määrällisestä arvioinnista laadulliseen arviointiin.....	11
3.4 Yleisten kirjastojen laatusuosituksset.....	13
4 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHTA JA TAVOITTEET.....	15
5 MERIJÄRVEN KUNTA JA KUNNANKIRJASTO.....	16
5.1 Merijärven kunta.....	16
5.2 Merijärven kunnankirjasto.....	16
5.2.1 Kirjastosta yleisesti.....	16
5.2.2 Tiekkö-yhteistyö.....	18
5.2.3 Tiekkö-kirjastojen yhteiset strategiat.....	18
6 LAATUSUOSITUSTEN TOTEUTUMINEN MERIJÄRVEN KIRJASTOSSA.....	20
6.1 Palvelut ja niiden käyttö.....	20
6.1.1 Palveluiden saatavuus.....	20
6.1.2 Palveluiden käyttö.....	21
6.1.3 Palvelutarjonta ja yhteistyö.....	22
6.1.4 Palvelujen kehittäminen ja arviointi.....	24
6.2 Henkilöstö ja osaaminen.....	25
6.3 Kokoelmat.....	26
6.3.1 Perustietoa kokoelmista.....	27
6.3.2 Kokoelman uusiutuminen.....	28
6.3.3 Katsaus lasten kokoelmiin.....	29

6.3.4 Seutuyhteistyön näkyminen kokoelmissa.....	31
6.4 Tilat	31
6.5 Ylläpitäjänäkökulma	33
7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	35
8 POHDINTAA.....	38
LÄHTEET	40

Kuvio- ja taulukkoluetelo

Kuvio 1. Merijärven kirjasto sisältä ja ulkoa	17
Kuvio 2. Tiedon puu	30
Taulukko 1. Kirjastonkäytön tunnuslukuja Merijärveltä, Tiekkö-kirjastoista sekä koko maan keskiarvo vuonna 2011	23
Taulukko 2. Merijärven kirjaston kokoelmat vuonna 2011	28
Taulukko 3. Kokoelmat ja kirjat asukasta kohden Merijärvellä, Tiekkö-kirjastoissa sekä koko maan keskiarvo vuonna 2011	28
Taulukko 4. Merijärven kirjaston lehtikokoelmat vuonna 2011	29
Taulukko 5. Hankinnat ja poistot Merijärvellä, Tiekkö-kirjastoissa sekä koko maan keskiarvo vuonna 2011	30
Taulukko 6. Lastenkirjallisuus Merijärven kirjaston kokoelmissa ja lainauksessa .	31

1 JOHDANTO

Tilastojen valossa suomalaisen kirjastolaitoksen asema on nopeasti heikentynyt. Vuoden 2011 lopulla Suomessa oli 836 kirjastoa – hieman yli sata vähemmän kuin 2005, jolloin niitä oli 939. Näinä vuosina kirjastokentältä on hävinnyt eniten pääkirjastoja (-104) sekä laitospääkirjastoja (-29). Nopeasti päässä laskettuna luvut eivät näytä oikein täsmäävän, mikä johtuu siitä että sivukirjastojen määrä on itse asiassa kasvanut usealla kymmenellä parin viime vuoden aikana. Tähän on ennen kaikkea ollut syynä kuitenkin se, että entisiä pääkirjastoja on lakkautettu ja muutettu sivukirjastoiksi. (Kulttuuritilasto 2011, 67; Suomen yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 12.11.2012].)

Myös kirjastopalveluiden käyttö on ollut laskussa. Fyysisten käyntien määrä on seitsemässä vuodessa laskenut lähes 67 miljoonasta (2004) 53 miljoonaan (2011). Jo useamman vuoden ajan lainaajien ja myös lainojen määrät ovat laskeutuneet. Syitä tähän on yritetty löytää mm. Internetin yleistymisestä, mutta yksi vaikuttava tekijä on varmasti ollut myös kirjastojen verkkopalvelut, joiden käyttömäärä on muutamien vuosien notkahduksia lukuun ottamatta kasvanut tasaisesti (Kulttuuritilasto 2011, 49; Suomen yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 12.11.2012]).

Nykyinen tilanne kirjastoissa on kuitenkin myös hieman yllättävä. Vaikka pientä laskuakin on näkynyt, lukeminen harrastuksena on pysynyt suosittuna: keskimäärin kolme neljästä suomalaisesta lukee kirjoja, naiset kuitenkin selvästi enemmän kuin miehet. Lukemista harrastetaan kaikissa ikäryhmissä, mutta ahkerina lukijoina erottuvat erityisesti 10–14-vuotiaat, joista 90 % lukee kirjoja. (Ajankäyttötutkimus 2009.)

Suomessa kirjastolaitos on arvostettu, ja usein mainitaankin, että kirjasto on kunnan suosituin palvelu. Suomalaiset tuntuvat edelleen myös lukevan paljon, ainakin tilastojen perusteella. Mistä siis johtuu, että kirjastonkäyttö näyttää vain laskevan vuosi vuodelta? Tällä hetkellä kirjastot joutuvat arvioimaan kriittisesti toimintaansa, jotta tämän suunnan saisi käännettyä. Tässä tarkastelussa oman huomionsa ansaitsevat myös ne kirjastot, jotka ovat onnistuneet pitämään toimintansa menestykselläänä.

Tämän opinnäytetyön aiheena on Pohjois-Pohjanmaalla sijaitsevan Merijärven kunnankirjasto sekä sen toiminnan tutkiminen. Vuosina 2009 ja 2011 Merijärven kirjastossa tehtiin eniten lainauksia asukasmäärään suhteutettuna koko Suomessa. Merijärvi on hyvin pieni kunta, mistä johtuen sen peruspalveluiden, kuten kirjaston, tuottamiseen budjetoidut varatkin ovat rajalliset. Silti Merijärven kirjasto on loistanut usealla mittarilla kirjastotilastoissa jo monen vuoden ajan.

Viitekehyksenä tässä opinnäytetyössä ovat 2010 ilmestyneet Yleisten kirjastojen laatusuositukset. Nyt uudistetut laatusuositukset on tehty erinomaisesti toimivan organisaation pohjalta ja ne kuvaavat tunnuspiirteitä, joita hyvin toimivassa kirjastossa tulisi olla. Tästä syystä minusta olikin mielenkiintoista ottaa ne vertailupohjaksi ja tutkia, miten hyvin uudet laatusuositukset toteutuvat Merijärven kirjastossa.

Tässä opinnäytetyössä kerron ensiksi kirjastosta julkisena palveluna sekä kirjasto-toimintaan liittyvästä arvioinnista yleisesti. Seuraavissa kappaleissa esittelen tarkemmin uudet yleisten kirjastojen laatusuositukset sekä tämän opinnäytetyön kohteen, Merijärven kunnankirjaston. Työn tutkimusosassa vertailen yleisten kirjastojen laatusuosituksia Merijärven kirjaston toimintaan ja tunnuslukuihin; keskittyen laatusuositusten osaan II, missä käsitellään yleisten kirjastojen laatukuvauksia. Lopussa teen yhteenvedon tutkimuksen tuloksista ja pyrin tekemään johtopäätöksiä Merijärven kirjaston suosioon vaikuttaneista syistä.

2 KIRJASTOT JULKISENA PALVELUNA

Kirjastot ovat osa kunnan julkisia palveluja. Julkisten palveluiden tunnusmerkkejä ovat mm. toiminnan lakisääteisyys sekä niiden rahoittaminen verovaroilla. Palveluja voi periaatteessa käyttää kuka tahansa, eikä niiden tuotannosta koituvia kustannuksia voi yleensä periä suoraan niiden käyttäjiltä. Yleisten kirjastojen toiminta julkisena palveluna perustuu yhteiskuntapolitiikkaan, mikä käytännössä tarkoittaa sitä, että ne ovat poliittisen ohjauksen alaisia. Kaikille julkisille palveluille ominaista on myös se, että toiminnan tavoitteet eivät liity taloudellisen hyödyn saamiseen, vaan niillä voi olla sellaisia päämääriä kuin oikeudenmukaisuus ja tasa-arvo. (Matti 1987, 156–161; Lovio & Tiihonen 2005, 14.)

Kirjastot ovat osa kunnan lakisääteisiä peruspalveluja, joiden asemaa on totuttu pitämään melkein pä itsestäänselvyytenä. Pihlaja (2004, 27, 33) haluaakin varoittaa tästä paikoilleen jähmettymisen vaarasta teoksessaan Kirjastonkäyttö – ”koska kunta palvelee kuntalaisia, se ei saa unohtaa, että kuntalaiset arvioivat sitä palveluiden laadun ja tavoitettavuuden perusteella. Kunnan palveluilla on arvoa vain silloin, kun kuntalaiset arvostavat niitä ja kokevat niiden tyydyttävän heidän tarpeensa”. Toisin sanoen, jos kirjaston palveluilla ei olisi mitään arvoa tai merkitystä kuntalaiselle, olisi sen asemaakin peruspalveluna vaikea perustella.

Jotta palvelut olisivat toimivia sekä ajanmukaisia, tulisi Pihlajan (2004, 34) mukaan kunnissa olla korkea palvelukulttuuri, jossa korostettaisiin palvelujen laatua, tavoitettavuutta sekä palvelutuotannon tehokkuutta. Kuntien tulisi kehittää palveluitaan kuntalaisten tarpeiden mukaisesti. Jotta kunta voisi edistää palvelukulttuuriaan ja varmistua tarjoamiensa palvelujen arvosta ja merkityksestä kuntalaisille, tulisi sen myös jatkuvasti arvioida ja analysoida omaa palvelutuotantoaan.

3 KIRJASTOJEN ARVIOINNISTA

3.1 Arvioinnista yleisesti

Tärkein syy arviointiin kirjastoissa on sama kuin millä tahansa muullakin organisaatiolla, eli toiminnan kehittäminen. Arvioinnissa pyritään kartoittamaan palvelun nykytilaa ja vertaamaan sitä aikaisempaan tai johonkin ennalta sovittuun mittariin. Arvioinnin avulla pyritään löytämään palvelun puutteita ja vahvuuksia. Arvioinnin tuloksena syntyy tietoa, jonka avulla kirjastoa sekä sen toimintaa pyritään kehittämään edelleen. Arvioinnin tulokset auttavat kirjastoa myös raportoimaan toiminnastaan ulkopuolisille. (Kunnat.net, [16.11.2012].)

Arviointi on oleellinen osa palvelua myös silloin, kun se on verovaroin rahoitettua. Julkishallinto on velvollinen huolehtimaan siitä, että verovarot pyritään aina käyttämään mahdollisimman tehokkaasti, taloudellisesti sekä vaikuttavasti. Julkishallinnon oletetaan myös jatkuvasti pyrkivän parantamaan toimintaansa. Nämä velvoitteet on kirjattu myös julkisten palvelujen laatuun koskeviin suosituksiin. (Yleisten kirjastojen 2010, 5.) Varsinkin nyt taantuman sekä valtionosuuksien leikkauksien jälkeen tehokkuuden ja toiminnan parantamisen velvoitteet ovat mm. kunnissa vain korostuneet.

Kirjastoarviointia edellyttävät toiminnan kehittämisen lisäksi myös erinäiset kirjastoa koskevat lait, hallitusohjelma, kansalliset kulttuuri- ja kirjastopoliittiset linjaukset sekä kunnalliset linjaukset. (Yleisten kirjastojen 2010, 5.)

3.2 Arvioinnin tasot

Kirjastojen toiminta on lakisääteistä ja sen arvioinnista on säädetty myös kirjastolaissa sekä –asetuksessa. Paikallisesta arvioinnista se sanoo seuraavasti:

Kunnan tulee arvioida järjestämänsä kirjasto- ja tietopalvelua. Arvioinnin tarkoituksena on parantaa kirjasto- ja tietopalvelujen saatavuutta ja tukea niiden kehittämistä. Arvioinnilla seurataan yleisten kirjastojen kirjasto- ja tietopalvelujen toteutumista sekä palvelujen laatua ja taloudellisuutta. (6§.)

Kuntien arviointivastuun lisäksi kirjastolaki määrittelee myös tahot, jotka vastaavat alueellisesta ja valtakunnallisesta arvioinnista. Opetusministeriö (nyk. opetus- ja kulttuuriministeriö) kirjasto- ja tietopalvelujen valtion hallintoviranomaisena päättää valtakunnallisesta arvioinnista sekä osallistumisesta kansainväliseen arviointiin. Arvioinnin toteutuksesta se vastaa yhdessä vuonna 2010 perustettujen elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskusten (ELY) kanssa. Myös kunta on velvoitettu osallistumaan tähän arviointiin ja sen keskeiset tulokset tulee julkistaa. (6-8§.)

Samana vuonna ELY-keskusten kanssa perustettujen aluehallintovirastojen (AVI) vastuulla on peruspalvelujen alueellisen saatavuuden arviointi, mihin kirjastokin kuuluu. ELY-keskusten tehtävänä on valmistella aluehallintovirastoille kirjastoa koskevat vuotuiset peruspalveluarvioinnit. Arvioinnin teemat ja alustavat arviointikohteet perustuvat hallituskausittain hyväksyttävään peruspalvelujen arviointisuunnitelmaan, joka tarkistetaan vuosittain. Vuonna 2011 tutkittiin esim. yleisten kirjastojen verkkoaineiston hankintaa ja käyttöä, ja vuonna 2010 maakuntakirjasto toimintaa. (Arvioinnit, [viitattu 12.11.2012]; Kunnat.net, [viitattu 12.11.2012].)

Arviointitasosta riippuu, millä painotuksilla kirjastopalveluja arvioidaan. Kirjasto- ja kuntatasolla arviointi kohdistuu tarjottujen palvelujen laatuun ja kattavuuteen; apuvälineinä arvioinnissa käytetään mm. asiakas- sekä henkilöstöpalautetta. Arvioinnin pohjana ovat valtuuston asettamat visiot, tavoitteet sekä strategiat. Valtakunnallisessa arvioinnissa korostuvat kirjastopoliittiset linjaukset, joiden pohjalta on arvioitu mm. kirjastoverkon kattavuutta sekä kirjastopalveluiden laatua ja saatavuutta. (Yleisten kirjastojen 2010, 12; Lovio 2010, [viitattu 23.11.2012])

3.3 Määrällisestä arvioinnista laadulliseen arviointiin

Viimeisen vuosikymmenen aikana kirjastoarvioinnin painopisteissä on tapahtunut muutoksia. Kirjastoissa monipuolistuneet palvelut sekä laajentuneet työtehtävät mm. tietoyhteiskuntataitojen opettamisessa vaativat myös laadullisia mittareita perinteisten määrällisten mittareiden lisäksi.

Nähtävissä on myös arvioinnin lähtökohdan siirtyminen organisaatiosta asiakkaisiin. Kirjastot ovat olemassa asiakkaitaan, eli kuntalaisia, varten ja heidän kritee-

rinsä arvioida palvelujen laatua ovat usein erilaiset kuin palvelun tuottajalla. Asiakkaalle tärkeää on mm. palvelun hyvä saavutettavuus, asiakaspalvelijan ammattitaito, reagointialttius ja ystävällisyys sekä palveluympäristö (Yleisten kirjastojen 2010, 14).

Jotta asiakkaiden mielipide tulisi kuulluksi ja palveluja voitaisiin kehittää asiakaslähtöisesti, tulisi kirjastojen arviointiin päästää mukaan myös sen asiakaskunta. Kansallisia kirjastopalvelujen asiakaspalvelukyselyitä on Kansalliskirjaston kehittämällä kyselypohjalla tehty kunnissa nyt kahdesti, vuosina 2008 sekä 2010. Valikoituneesta vastaajakunnasta huolimatta kyselyn tuloksista nousi selviä kehittämiskohteita, mikä itsessään jo osoitti tämän tyyppisen arvioinnin tarpeellisuuden kirjastoissa. (Yleisten kirjastojen 2010, 14–15.)

Viimeisimpiä muotisansoja kirjastoarvioinnissa ovat olleet tuottavuus, tuloksellisuus sekä yhteiskunnallinen vaikuttavuus. Termit eivät avaudu hetkessä ja osittain ne menevät myös limittäin (Yleisten kirjastojen 2010, 15). Tuloksellisuuden ja tuottavuuden arviointi liittyy mm. kuntatalouden tehostamisvaatimukseen, ja osana kunnan palvelutuotantoa myös kirjasto pääsee osalliseksi siitä. Käytännössä tuloksellisuudella tarkoitetaan kunnallisen toiminnan päämäärien, eli yhteiskunnallisen vaikuttavuuden, saavuttamista sekä perustehtävän hoitamista taloudellisesti ja laadukkaasti osaavalla henkilöstöllä. Tuloksellisuuden kehittämisen päämääränä on saada kunnan tarjoamat palvelut vastaamaan palvelun käyttäjien eli kuntalaisten tarpeita. Tuottavuus taas tarkastelee panos-tuotos – suhdetta, missä huomioidaan myös palveluprosessi sekä sen laatu. (Tuloksellisen toiminnan 2008, 1-4.)

Nagarajanin ja Vanheukelenin mukaan (1997, 71) vaikuttavuudella tarkoitetaan ”laajoja ja yleisiä yhteiskunnassa tapahtuvia muutoksia, jotka kuvaavat sitä, missä määrin toiminnan vaikutukset ovat edistäneet kirjaston erityisten ja yleisten tavoitteiden saavuttamista”. Vaikuttavuuden arvioiminen kirjastoissa kertoo sen yhteiskunnallisen merkityksen ymmärtämisestä. Vaikuttavuutta voidaan myös arvioida usealla eri tasolla; kuten esim. kirjaston vaikuttavuutta omaan kehysorganisaatioonsa tai kirjastolaitoksen vaikuttavuutta yleisesti yhteiskunnassa. (Rouvari, Penanen & Laitinen 2000, 8.)

3.4 Yleisten kirjastojen laatusuositukset

Yleisten kirjastojen on täytynyt arvioida toimintaansa vuoden 1998 kirjastolaista lähtien. Apuvälineenä arviointiin on voitu käyttää mm. silloisen opetusministeriön (nyk. opetus- ja kulttuuriministeriö) Kirjastopoliittisen ohjelman 2001–2004 laatusuosituksia (Yleisten kirjastojen 2010, 5). Laatusuosituksissa painotettiin mm. kirjaston roolia tietoyhteiskunnassa, kansalaisten tietohuoltoa, palveluiden saavutettavuutta sekä kirjastojen yhteistyötä.

Vuonna 2007 tehdyn peruspalveluarvioinnin mukaan arviointia ei kuitenkaan tehty kirjastoissa luonnollisena osana kirjaston toimintaa. Laatusuosituksia olikin käytetty pääasiassa lääninhallitusten arviointikriteereinä peruspalveluarvioinneissa, mutta vain jonkin verran kirjastojen itsearviointissa. Samalla todettiin, että laatusuosituksia tulisi päivittää. (Yleisten kirjastojen 2010, 5; Kunnat.net, [viitattu 12.11.2012]).

Uudet, vuonna 2010 ilmestyneet laatusuositukset syntyivät paikkaamaan tätä tarvetta. Kirjastojen toimintakenttä oli muuttunut huomattavasti edellisten suositusten laatimisen jälkeen ja kirjastotyön kehittämiseksi tulisi siis etsiä uusia painopisteitä. Julkaisun esipuheessa sanotaan seuraavasti:

Kansallisten kirjastopalveluja koskevan laatusuosituksen laadinta on opetus- ja kulttuuriministeriön linjaus, jolla täsmennetään asiakkaiden oikeuksia sekä palvelujen saatavuutta, saavutettavuutta ja laatua. Yhteiskuntaa kehitetään myönteisesti ja kestävästi laadukkailla palveluilla, joilla säästetään aikaa ja rahaa. Laadukkailla kirjasto- ja tietopalveluilla saadaan ajallista ja taloudellista hyötyä sekä myönteistä pitkävaikutteisista yhteiskunnallista muutosta. (Yleisten kirjastojen 2010, 5-6)

Uudet suositukset on tehty erinomaisesti toimivan organisaation pohjalta. Niiden tehtävänä on kannustaa kirjastoja kehittymään kohti tätä erinomaisuutta, tarjoten samalla apuvälineitä kirjastojen omaan arviointiin. Palveluita koskevat suositukset on laadittu palvelukuvausten muotoon, joihin on pyritty ”valitsemaan tärkeitä palvelun laatua kuvaavia tekijöitä [...] jotka vaikuttavat oleellisesti toiminnan tuloksen saavuttamiseen”. (Yleisten kirjastojen 2010, 27.) Uudet suositukset ovatkin ennen kaikkea kuvauksia piirteistä, jotka kertovat hyvästä laadusta kirjastoissa. Opetus- ja kulttuuriministeriön ohjeistuksen mukaisesti työryhmä on ottanut laatukuvauk-

sissaan huomioon myös paikalliset ja alueelliset olosuhteet. (Yleisten kirjastojen 2010, 6-7.)

Yleisten kirjastojen laatusuositukset on jaettu kolmeen osaan. Ensimmäisessä osassa kerrotaan yleisten kirjastojen laadullisen arvioinnin viitekehyksestä – miksi kirjastopalveluiden laatua arvioidaan, mitä silloin tutkitaan ja ketkä tätä arviointia suorittavat. Toisessa osassa ovat itse laatukuvaukset, jotka on jaettu viiteen osaan:

1. Kirjastopalveluiden laatu ylläpitäjän näkökulmasta
2. Kirjastopalvelut ja niiden käyttö
3. Henkilöstö ja osaaminen
4. Kokoelmat
5. Tilat

Ensimmäinen kohta on tarkoitettu mm. kunnan päättäjille ja se on muotoiltu palvelulupaukseksi. Kirjastopalveluista kertovassa osiossa puhutaan mm. palveluiden saatavuudesta, palvelutarjonnasta sekä kirjastojen yhteistyöstä eri toimijoiden kanssa. Henkilöstöä ja osaamista koskevassa osiossa painotetaan riittävän henkilöstön ja korkeatasoisen osaamisen lisäksi myös ammatillisen kehittymisen tärkeyttä. Kokoelmia koskevissa laatusuosituksissa tärkeänä pidetään mm. kokoelman ajantasaisuutta sekä kunnan erityispiirteiden näkymistä kokoelmapolitiikassa. Tiliosiossa on painotettu esim. kirjastotilojen selkeyttä, käytön tehokkuutta sekä esteettömyyttä. Useassa kohdassa edellä mainittujen asioiden lisäksi tärkeiksi tekijöiksi nousivat myös asiakasnäkökulma sekä kirjastojen välinen yhteistyö. (Yleisten kirjastojen 2010, 9.)

Laatusuositusten kolmas osa sisältää suosituksen yleisten kirjastojen laadunhallinnasta. Sen tarkoituksena on tuoda esiin toimintatapoja, jotka kehittävät palvelun laatua. Suosituksen ajatuksena on antaa puitteet kirjastoissa tapahtuvalle pitkäjänteiselle laatutyölle, ja se on tarkoitettu käytettäväksi yhtä lailla kirjastotyöntekijöille kuin kirjastoja ohjaaville kunnillekin. (Yleisten kirjastojen 2010, 9.)

4 OPINNÄYTETYÖN LÄHTÖKOHTA JA TAVOITTEET

Vuonna 2011 asukaslukuun suhteutettu kokonaislainausmäärä Merijärvellä oli korkein koko Suomessa. Pienen kunnan kirjastona sen budjetti on rajallinen, joten tämä herättää luonnollisesti kiinnostusta.

Merijärven kirjastotoiminnan menestyminen ja halu tutkia tätä ilmiötä tarkemmin on lähtökohtana tälle opinnäytetyölle. Työ on tapaustutkimus, joka tutkii yhtä kohdetta tietyllä hetkellä eikä sen tulokset ole yleistettävissä. Tapaustutkimus on myös empiirinen tutkimus, joka käyttää monipuolista ja monilla tavoin hankittua tietoa analysoidakseen tutkittavan kohteen toimintaa. Tutkittava kirjasto on ainutkertainen ja mielenkiintoinen kirjastojen tutkimuskentässä, siksi se sopii tapaustutkimuksen tutkimuskohteeksi.

Kirjastojen toimintaa on perinteisesti vertailtu valtakunnallisilla toimintatilastoilla, joissa Merijärvi on menestynyt. Tässä työssä otan kuitenkin viitekehukseksi vuonna 2010 ilmestyneet Yleisten kirjastojen laatusuositukset, jotka Opetus- ja kulttuuriministeriön linjauksena pyrkivät täsmentämään laadukkaan kirjastopalvelun tunnusmerkkejä. Tavoitteenani on arvioida, kuinka yleisten kirjastojen laatusuosituksiin kirjatut tavoitteet toteutuvat Merijärven kunnankirjastossa ja sen toiminnassa.

Työssäni keskityn laatusuosituksen osaan II, johon on kerätty palvelun hyvää laatua kuvaavat tekijät. Nämä laatukuvaukset on jaoteltu vielä viiteen osa-alueeseen – kuntien ylläpitäjänäkökulmaan, palveluihin ja niiden käyttöön, henkilöstöön ja osaamiseen, kokoelmiin sekä tiloihin.

Tutkimusaineistona käytän valmista tilastoaineistoa, joka on löydettävissä yleisten kirjastojen tietokannoista ja muista kirjallisista julkaisuista. Lisäksi tutkimusaineistona on käytetty myös Merijärven kirjastosta saatua materiaalia sekä muistiinpanoja keskusteluista Merijärven kunnankirjaston kirjastosihteeri Tuula Alin-Biari Musafirin kanssa.

5 MERIJÄRVEN KUNTA JA KUNNANKIRJASTO

5.1 Merijärven kunta

Merijärvi on maaseutumainen kunta Pohjois-Pohjanmaalla. Merijärven asukasluku oli vuoden 2011 lopussa 1199. Maatalous on aina ollut vahva työllistäjä Merijärvellä ja vuoden 2010 lopussa siitä sai elantonsa noin joka kolmas merijärviläinen. Nykyään suurin osa työpaikoista löytyy kuitenkin palvelualalta (46,5 %) ja kolmanneksi suurimpana työllistäjänä on jalostus. (Suomi lukuina, [viitattu 9.11.2012]).

Merijärvellä 55,1 % 18–74-vuotiaista on työelämässä, joista n. 46 % käy töissä oman kunnan alueella. Merijärven läheisyydessä ovat Oulaisten, Kalajoen sekä Ylivieskan kaupungit, joissa on merkittäviä työllistäjiä mm. teollisuudessa sekä palvelualalla. Eläkkeellä olevien osuus väestöstä on melkein tarkalleen neljännes, 24,9 %. (Suomi lukuina, [viitattu 9.11.2012])

Merijärven väestöstä 0-14-vuotiaiden osuus on suurempi kuin Suomessa keskimäärin, 22,9 %, kun koko maan keskiarvo on 16,5 %. 15–64-vuotiaiden osuus on hieman pienempi (58,5 %) verrattuna koko maahan (65,4 %). 65 vuotta täyttäneiden osuus on suurin piirtein sama kuin koko maan keskiarvo (18,5 % /18,1 %). (Suomi lukuina, [viitattu 9.11.2012])

5.2 Merijärven kunnankirjasto

5.2.1 Kirjastosta yleisesti

Merijärvellä on ollut kirjastotoimintaa jo vuodesta 1861. Alussa kirjastopalvelua kunnassa on hoitanut mm. seurakunta, ja kirjastotilat ovatkin jossain vaiheessa sijainneet mm. kirkon sakastissa. Vuonna 1902 kunta otti vastuun kirjastopalvelun järjestämisestä ja lopullisesti kirjaston toiminta vakiintui 20-luvulla, kun vuonna 1928 tullut ensimmäinen kirjastolaki takasi sille jatkuvan taloudellisen tuen.

Merijärvellä on vuosien varrella ollut pääkirjaston lisäksi sivukirjastotoimintaa parhaimmillaan kuudessa paikassa – Alapäässä, Pyhänskoskella, Ylipäässä, Kalaputaalla sekä lainausasema Saukon koululla. Näistä viimeisin, Alapään sivukirjasto, sulki ovensa vuonna 1989. (Turunen 1991, 113–118)

Tänään Merijärven kirjasto toimii vuonna 1994 valmistuneessa kirjastorakennuksessa, samassa pihapiirissä Koivupuhdon koulukeskuksen sekä Kilpukka-salin kanssa. Kirjastorakennuksen on suunnitellut arkkitehti Jukka Lahtinen. Kauniin arkkitehtuurin ansiosta rakennus saikin paljon julkisuutta – Lahtinen itse on sanonut, että koko kirjastorakennuksen pituudelta kulkevan korotetun kattoikkunan on tarkoitus luoda vaikutelmaa ”alassuun käännetystä kirjasta, joka pimeässä illassa loistaessaan houkuttelisi kuntalaisia kirjastoon”. (Merijärvi, [viitattu 16.11.2012].)

Kuvio 1. Merijärven kirjasto sisältä ja ulkoa
(Lähde: Merijärven verkkosivut)

Merijärven kirjaston kokoelmat ovat yhdessä tilassa, joista lasten puoli on tehty erityisen viihtyisäksi mm. matalammilla hyllyillä sekä leluilla. Kirjastotila on avara ja valoisa kattoikkunan ansiosta. Vaikka kirjasto ei ole erityisen suuri, sinne on onnistuttu mahduttamaan paljon pieniä lukunurkkauksia, missä voi rauhassa lukea vaikka lehteä.

Kirjastossa työskentelee kaksi työntekijää, joista toinen osa-aikaisena. Kirjaston toiminnasta vastaa kirjastosihteeriksi Tuula Alin-Biari Musafiri.

Merijärven kunnankirjasto on menestynyt käyttötilastoissa jo usean vuoden ajan – vuosina 2009 sekä 2011 Merijärven kirjastosta tehtiin eniten lainoja suhteutettuna asukaslukuun. Kirjojen lainaus – joka on kirjaston ”päätuote” – oli kuudenneksi vilkkainta Merijärvellä vuonna 2009 sekä 2011 väkilukuun suhteutettuna. Kirjaston

käyttöaste on myös erittäin korkea, esim. vuonna 2011 fyysisten käyntien määrä suhteutettuna asukaslukuun oli kolmanneksi suurin koko Suomessa. (Yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 11.11.2012].)

5.2.2 Tiekkö-yhteistyö

Merijärven kirjasto liittyi vuonna 2006 Tiekkö-yhteistyöverkkoon. Tiekkö on vuonna 1991 perustettu kirjastokimppa, johon tällä hetkellä kuuluvat Alavieskan, Kalajoen, Merijärven, Nivalan, Oulaisten, Sievin sekä Ylivieskan kirjastot Pohjois-Pohjanmaalla. Kalajoen kunnankirjastoon kuuluvat myös Himangan sekä Raution kirjasto. Tiekkö on yksi Suomen ensimmäisistä kirjastoyhteistyösopimuksista. Nimi tiekkö on entisen Ylivieskan kirjastotoimenjohtaja Riitta Suonpään käsialaa, missä yhdistyvät sana ”tie” sekä –kkö –loppupääte, joka kuvastaa paljoutta. Nimen taustalla oli idea, että Tiekkö on ”tietoteiden risteys, joka sisältää paljon tietoa”. (Antinoja 2001, 15; Tiekkö, [viitattu 10.11.2012])

Kirjastoilla on yhteinen aineistotietokanta, lainaajarekisteri ja kirjastokortti. Tiekkö-kirjastoilla on myös yhteinen toimintastrategia ja aineistonhankinta. Tiekkö-kirjastoilla on tällä hetkellä käytössä ATP Origo-käyttöjärjestelmä., mutta se on tarkoitus vaihtaa 2014 Axiell Aurora-käyttöjärjestelmään.

Tiekköön kuuluvat kirjastot tekevät myös tiiviisti yhteistyötä erilaisissa työ- sekä ideointiryhmissä; Tiekkö-kirjastojen merkittäviä yhteisiä projekteja ovat olleet mm. Seniorinet sekä Kirja kantaa, tarinaa tukee –hanke. Tieköllä on myös viikoittainen seutulainojen kuljetuspalvelu, jossa ovat mukana myös Haapaveden kaupunginkirjasto, Pyhäjoen kunnankirjasto sekä Oulaisten sosiaali- ja terveysalan kirjasto. (Tiekkö, [viitattu 10.11.2012].)

5.2.3 Tiekkö-kirjastojen yhteiset strategiat

Tiekkö-kirjastojen ensimmäinen yhteinen strategia tehtiin vuonna 1999, joka samalla oli kirjastojen ensimmäinen alueellinen strategia Suomessa (Kunnat.net, [viitattu 11.11.2012]). Silloin yhteisiksi tavoitteiksi määriteltiin mm. henkilöstön

osaamisen jatkuva kehittäminen, verkkopalveluiden alueellinen sisällöntuotanto sekä kokoelmayhteistyö (Ainali 2012, 48).

Strategian toteutumisen arvioinnin yhteydessä v. 2007 päätettiin laatia uusi strategia, joka vastaisi paremmin Tiekkö-kirjastojen toimintaympäristössä tapahtuneita muutoksia. Uusi strategia tulisi olemaan linjassa myös Oulun Eteläisen kirjastostrategia 2008–2012 kanssa, joka oli vasta hiljattain valmistunut. Kirjaston toiminnalle päätettiin viisi toiminnan painopistealuetta:

1. Luku- ja tiedonhakutaitojen edistäminen
2. Ajantasaisten kirjastopalvelujen saatavuus
3. Henkilöstön koulutus ja jaksaminen
4. Tiekkö-yhteiskäytäntöjen kehittäminen
5. Kirjastopalvelujen markkinointi ja imagon kehitys

Visiona vuodelle 2012 oli se, että Tiekkö-kirjastoilla on ”ajantasainen ja yhtenäinen palvelukulttuuri, joka tukeutuu ammattitaitoiseen paikalliseen asiantuntijuuteen ja alueellisesti järjestettyyn yhteistyöhön”. Strategiakauden lopulla on tarkoitus suorittaa toimenpiteiden toteutumisen arviointi henkilökuntakyselynä. (Tiekkö-strategia 2008-2012.)

6 LAATUSUOSITUSTEN TOTEUTUMINEN MERIJÄRVEN KIRJASTOSSA

6.1 Palvelut ja niiden käyttö

6.1.1 Palveluiden saatavuus

Uusissa suosituksissa painotetaan entistä enemmän kirjastopalvelujen lähipalveluluonnetta ja niiden näkyväksi tuomista – kirjastojen tulee olla helpon matkan päässä ja väestön liikkumisen kannalta keskeisillä paikoilla. Koska kirjastopalveluiden käyttö on siirtymässä yhä enemmän Internetiin, myös laadukkaasti tuotetut verkkopalvelut ovat avainasemassa kirjaston saavutettavuuden lisäämisessä. Huomiota tulee kiinnittää aukioloaikojen riittävyteen ja sijoitteluun, jotta asiakkaat voisivat käyttää kirjastoa heille sopivina aikoina. (Yleisten kirjastojen 2010, 40; Kirjastopoliitikka 2015, 14)

Merijärven kunnankirjasto sijaitsee samassa pihapiirissä Koivupuhdon koulun kanssa. Koivupuhto on paikkakunnan ainoa koulu ja se vastaa perusopetuksesta kaikilla luokka-asteilla; esiopetuksesta 9. luokkaan saakka. Oppilaita koululla on noin 200. Merijärven liikekeskusta, missä sijaitsee mm. pankki sekä kauppa, on muutaman sadan metrin päässä. Kirjasto on viikossa auki 24 tuntia – jokaisena arkipäivänä, joista kahtena (ma ja to) klo 20 saakka. Viikonloppuisin kirjasto on kiinni. (Merijärvi, [viitattu 20.11.2012].)

Suosituksiin nähden Merijärven kirjaston sijainti on hyvä: kirjasto on käytännössä Merijärven keskustassa ja esim. Koivupuhdon koululta lähdettyessä kirjasto on heti pihan toisella laidalla. Koululaisten matka kirjastolle on lyhyt ja turvallinen – seikka, mikä on huomioitu myös uusissa laatusuosituksissa.

Kirjastopalvelujen saatavuuteen vaikuttavat kuitenkin myös aukioloajat; niissä Merijärvi jää hiukan jälkeen mm. peruspalveluarvioinnissa asetetusta tavoitteesta kunnan ainoalle kirjastopisteelle, eli 30 tuntia viikossa (mm. peruspalveluarviointi 2007, 115). Pienemmästä viikkotuntimäärästä huolimatta kirjasto on kuitenkin kah-

tena päivänä viikossa auki klo 20 saakka, mikä ei aina ole mahdollista suurissa-kaan kaupungeissa. Merijärven kirjastossa voidaan sopimuksen mukaan ottaa ryhmiä vastaan myös yleisten aukioloaikojen ulkopuolella.

Verkossa kirjastopalvelut ovat saavutettavissa ympäri vuorokauden. Tiekkö-kirjastojen yhteisessä verkkopalvelussa Web-Origossa voi mm. uusia lainat, tehdä aineistohakuja sekä –varauksia. Web-Origon kautta on mahdollista lainata myös e-kirjoja Ellibsin kautta tai kuunnella musiikkia Naxos Music Librarystä. Sivustolle on linkitetty vapaasti verkossa saatavilla olevia tiedonlähteitä, joista monet ovat Tiekkö-kirjastojen itse tuottamia, kuten esim. Seniorinet ja KirjastoVirma. (Tiekkö, [viitattu 20.11.2012].)

6.1.2 Palveluiden käyttö

Yleisten kirjastojen laatusuosituksissa on kautta linjan painotettu niiden yleispätevää luonnetta ja tiukkarajaisten kriteereiden käyttöä on yritetty välttää. Palveluiden käytöstä se antaa kuitenkin myös tarkempia suosituksia – hyvässä kirjastossa 80 % kunnan asukkaista tulisi käyttää kirjastopalveluja ja aktiivisia käyttäjiä tulisi olla vähintään 50 % kuntalaisista. Fyysisiä käyntejä ja verkkoasiointitapahtumia tulisi vuodessa olla asukasta kohden 10 sekä lainauksia 20. (Yleisten kirjastojen 2010, 42.)

Käytännön vertailussa ongelmalliseksi muodostuu kirjastopalveluiden käyttäjien määrittely ja sen mittaaminen. Aikaisemmissa suosituksissa (Kirjastopoliittinen ohjelma 2001–2004) kirjastopalveluiden käyttöastetta ja asiakkuutta määriteltiin tarkastelemalla lainaajien osuutta kunnassa, jonka mittaamista varten oli kirjastojen tilastotietokannassa myös selvä mittari – lainaajat/asukasluku. Koska uusissa suosituksissa puhutaan kuitenkin kirjastopalvelujen käytöstä yleisesti, on tämä mittari liian rajaava; kirjastonkäytöksi on laskettava myös esim. lehtien lukeminen kirjastossa. Tällaista monitahoista kirjastonkäyttöä varten ei ole kuitenkaan olemassa mitään selvää mittaria, joten kuntatason vertailua on mahdotonta tehdä. Tulkinnanvarainen asia on myös se, millainen kirjastonkäyttö tulisi laskea aktiiviseksi.

Merijärvellä kirjastopalveluiden käyttö on ollut huippuluokkaa jo usean vuoden ajan – vuonna 2011 asukaslukuun suhteutettu lainausmäärä 27,24 oli korkein koko Suomessa. Valtakunnallinen keskiarvo samalta vuodelta on 18,22. Myös fyysisten käyntien määrä on Merijärvellä ollut jo pitkään hyvin korkea; vuonna 2011 asukaslukuun suhteutettu fyysisten käyntien määrä oli 18,72, valtakunnallisen keskiarvon ollessa lähes puolet pienempi (9,87). (Yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 20.11.2012].) Nämä tunnusluvut ylittävät selvästi myös uusissa suosituksissa esitetyt tavoitteet (Taul 1).

Taulukko 1. Kirjastonkäytön tunnuslukuja Merijärveltä, Tiekkö-kirjastoista sekä koko maan keskiarvo vuonna 2011. Alimpana yleisten kirjastojen laatusuosituksset. (Yleisten kirjastojen 2010; Suomen yleisten kirjastojen tilastot 2012)

	Lainaaaja/ asukasluku (%)	Lainauksia/ asukas	Fyysisiä käyntejä/ asukas	Verkkoasiointeja/ asukas
Merijärvi	43,51	27,24	18,72	1,74
Tiekkö-kirjastot	43,94	19,26	11,24	1,67
Koko maa	39,19	18,22	9,87	10,64
Uusi suositus		20	10	10

Merijärvellä lainaajien osuus kuntalaisista on 43,51 %, joka on lähellä aikaisempien suositusten (Kirjastopoliittinen ohjelma 2001–2004) asettamaa tavoitetasoa 45 %. Verkkoasiointeja oli 1,74, mikä on selvästi alle suosituksen – toisaalta tämä tulos on yhtenevä Tiekkö-kirjastojen keskiarvon kanssa. (Yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 20.11.2012].)

6.1.3 Palvelutarjonta ja yhteistyö

Hyvässä kirjastossa palvelutarjonta on monipuolista ja siihen sisältyy perinteisten kirjastopalvelujen lisäksi myös mm. sisältöä esiin tuovia palveluja. Kirjastot voivat

järjestää myös erilaisia tapahtumia. Näitä laajennettuja palveluja voidaan tehdä yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. (Yleisten kirjastojen 2010, 41)

Merijärven kirjastossa on kattavasti erilaisia palveluja ja toimintaa erityisesti lapsille ja nuorille. Jo vakiintuneiden kirjastopalvelumuotojen, kuten esim. satutuntien ja kirjavinkkauksen, lisäksi Merijärven kirjasto on ollut aktiivisesti mukana erilaisissa lapsille ja nuorille suunnatuissa hankkeissa – esim. tällä hetkellä on käynnissä Merijärven ja Pyhäjoen yhteinen projekti, missä 4–6 -luokkalaiset tekevät itse kirjavinkkausta animaation avulla. Ensi vuonna on tarkoitus aloittaa kolmen kirjaston yhteistyönä ”Luonnonkirjaa lukemassa” – projekti, jonka tarkoituksena on kannustaa lapsia ekologiseen ajatteluun ja kestävään kehitykseen.

Lähikuntien kirjastojen lisäksi Merijärvellä on ollut paljon yhteistyötä myös muiden toimijoiden kanssa – yhteistyökumppaneita ovat olleet mm. kunta, seurakunta sekä erilaiset järjestöt. Merijärven kirjastolla on pidetty erilaisia tilaisuuksia ja tapahtumia, kuten esim. lautapeli-ilta ja yökirjasto. Vastapainoisesti kirjastopalveluja on tuotu myös ulos kirjastosta, ja vierailuja on tehty esim. päiväkodille sekä Salmenrannan palvelukeskukseen. Kunnan neuvolassa on jatkuva kirjanäyttely. Erikoisuutena Merijärven kirjastopalveluissa on ”rotinakirja”, jonka kirjasto lahjoittaa jokaiselle vastasyntyneelle.

Yhteistyö Tiekkö-kirjastojen välillä on myös tiivistä. Tiekössä toimii useita seudullisia työ- ja ideointiryhmiä, joissa työskennellään ja kehitetään palveluita yhdessä. Aihekohtaisia työryhmiä on tällä hetkellä mm. luetteloinnissa sekä kirjavinkkauksessa. Ideointiryhmistä pitkäaikaisin on Into, jonka viime vuosien hankkeita ovat olleet mm. ”Maahanmuuttajat Tieköön asiakkaina” sekä jokasyksyinen Sähköisen asioinnin viikko. (Ainali 2012, 56.)

Koulut. Lapsien lukuharrastuksen sekä kirjastopalvelujen tunnettuuden lisäämiseksi kirjastojen tulee tehdä yhteistyötä koulujen kanssa. Heidän tarpeensa tulisi ottaa huomioon palvelujen suunnittelussa mutta myös koulujen opetussuunnitelmissa tulisi huomioida kirjastonkäytön sekä tiedonhankintataitojen opetus. Tavoitteena on, että selkeä osa koululaisista käyttäisi kirjaston palveluja. (Yleiset kirjastot 2010, 41.)

Merijärven kirjaston yhteistyö koulun kanssa on tiivistä. Vuoden 2011 aikana kirjastossa vieraili 55 koululaisryhmää. Käyntejä on ollut jokaisella vuosiluokalla, mutta erityisesti luokka-asteilla 1-3. Käyntien aikana on hoidettu lainauksia ja palautuksia, mutta siihen on voinut sisältyä myös kirjastonkäytön ja tiedonhaun opetusta sekä kirjavinkkausta.

Koulussa on ollut myös käytössä Kirja kantaa – lukudiplomi. Siinä oppilaat voivat suorittaa oman luokkansa lukudiplomin lukemalla tietyn määrän kirjoja valmiista kirjalistasta. Luettavien kirjojen määrä sekä kirjalistojen sisältö riippuvat luokka-asteesta.

Kirja kantaa – lukudiplomi on Tiekkö-kirjastojen oma alueellinen kirjallisuusdiplomi, jonka tarkoituksena on kehittää lasten lukutaitoa sekä vahvistaa lukuharrastusta. Kirjastotyössä lukudiplomi näkyy edelleen kirjalistojen kehittämistyössä ja diplomikirjojen lainauksena, ja ainakin Merijärvellä koululaiset ovat voineet käydä hakemassa diplomikirjoja myös luokan kanssa koulupäivän aikana. Vuosittain lukuvuoden päätteeksi Merijärven kirjasto on myös antanut 30 euron arvoiset stipendit yhdelle alakoulun oppilaalle sekä yhdelle yläkoulun oppilaalle.

6.1.4 Palvelujen kehittäminen ja arviointi

Kirjastoissa palveluiden kehittämisessä tulisi siirtyä organisaatiokeskeisyydestä asiakaslähtöisyyteen. Asiakkailta saatua palautetta arvostetaan ja se tulisi huomioida myös toiminnan kehittämisessä. Palveluiden ja toiminnan painotuksissa tulee myös näkyä paikallinen väestö- ja ikärakenne sekä sen muutokset. Palvelua ja toimintaa tulee myös arvioida säännöllisesti ja eri menetelmiä käyttäen. (Yleisten kirjastojen 2010, 41).

Merijärvellä merkittävä osa asiakaskunnasta on lapsia tai nuoria. Koululaisten ohjattujen ryhmäkäyntien lisäksi myös kirjaston läheisyys kouluun nähden sekä yhteistyö opetustoimen kanssa mm. lukudiplomien suorittamisessa tuo kirjastoon paljon lapsiasiakkaita. Lapsille suunnattuja tapahtumia järjestetään kahdesti vuodessa. Merijärvi on ollut viime vuosina mukana myös useissa hankkeissa, joiden kohderyhmänä ovat olleet lapset tai nuoret.

Arviointi. Pienellä paikkakunnalla kirjaston asiakaskunta on tuttu ja tavallisin palautekanava olikin suullinen palaute. Valtakunnallinen kyselyyn vuonna 2010 oli osallistuttu myös Merijärvellä. Viime vuonna tehtiin arviointia Tiekkö-kirjastojen ”Verkon viemää” –hankkeen puitteissa.

Merijärven kirjasto on osallistunut myös säännöllisesti Pohjois-Pohjanmaan maakunnallisen arviointiryhmän arviointeihin, jonka tarkoituksena on täydentää aluehallintovirastojen tekemää peruspalvelujen arviointia – tähän mennessä on arvioitu mm. asiakaspalvelun laatua sekä lastenkirjakokoelmia (Heikkilä & Saraste, 6). Tänä vuonna aiheena on kirjastojen tekemä yhteistyö.

6.2 Henkilöstö ja osaaminen

Kirjastoissa osaava henkilöstö on perusedellytys menestyvälle ja laadukkaita palveluita tarjoavalle kirjastolle. Yleinen koulutustason nousu, tietoyhteiskunnan vaatimien taitojen opettaminen sekä mm. laaja yhteistyö opetustoimen kanssa edellyttää myös kirjastoammattilaiselta tarpeellista pätevyyttä. (Yleisten kirjastojen 2010, 43).

Kirjastolaissa säädetään, että asiakkailla tulee olla käytettävissään kirjasto- ja tietopalvelualan henkilöstöä, jonka kelpoisuusvaatimuksista säädetään erikseen kirjastoasetuksessa. Kunnan kirjastolaitoksen henkilöstöstä vähintään 70 % tulee olla kirjastoalan koulutusta ja vähintään 45 % tulee olla alalle soveltuva korkeakoulututkinto. (L 4.12.1998/904, 3 §; A 18.12.1998/1078, 4§.)

Muuttuvassa toimintaympäristössä keskeisenä haasteena on turvata henkilökunnan riittävyden lisäksi myös ammattiosaamisen päivittäminen. Uusissa laatusuosituksissa sanotaan, että laadukkaiden palvelujen tuottaminen ja jatkuva kehittäminen varmistetaan hankkimalla kirjastoon työntekijöitä vähintään 0,8 – 1 henkilötyövuotta 1000 asukasta kohden. Kunnan ainoassa toimipisteessä työntekijöitä tulisi olla enemmän kuin yksi. Henkilöstön osaamista ylläpidetään ja kehitetään mahdollistamalla osallistuminen mm. täydentävään koulutukseen. Vähimmäisvaatimus on 6 päivää henkilötyövuotta kohden. (Yleisten kirjastojen 2010, 46–47.)

Merijärvellä on kaksi työntekijää, joista toinen on osa-aikaisena. Henkilötyövuosia on 1,6, joka on suositusten mukainen. Pienessä kunnassa henkilötyövuosien määrä tulisi ollakin vähimmäismäärityksiä suurempi, jotta riittävä palvelutaso voidaan säilyttää. (Yleisten kirjastojen 2010, 45). Täydennyskoulutuspäiviä Merijärvellä oli kuusi.

Seudullinen yhteistyö Tiekkö-kirjastojen kanssa ja erityisesti työskentely erilaisissa työryhmissä auttaa asiantuntemuksen jakamisessa myös oman kirjaston ulkopuolelle. Tiivis yhteistyö kirjastojen työntekijöiden välillä voi parhaimmillaan muodostaa myös vahvan tukiverkon ja lisätä henkilöstön jaksamista.

6.3 Kokoelmat

Kokoelmien laatu ja jatkuva työ niiden kehittämiseksi on jokaisen hyvin toimivan kirjaston elinehto. Kirjastojen ei kuulu olla pölyttyneitä kirjavarastoja, vaan niiden kokoelmien tulee elää ja olla ajassa mukana – niin painetussa muodossa kuin digitaalisenakin aineistona (Yleisten kirjastojen 2010, 47).

Kirjastopolitiikka 2015 – ohjelmaa lainaten, ”vain yleisissä kirjastoissa on saatavilla järjestettynä monipuolinen valikoima kaunokirjallisuutta ja käyttöarvonsa säilyttävää tietokirjallisuutta, lehtiä, musiikkia, elokuvia ja muita tallenteita sekä laadukkaita tiedonhakupalveluita” (s. 16). Kirjastokokoelmien tulee olla monipuolisia sekä ajanmukaisia – ihmiskunnan muistina kirjastojen kokoelmissa tulee lisäksi olla myös ajallista syvyyttä.

6.3.1 Perustietoa kokoelmista

Taulukko 2. Merijärven kirjaston kokoelmat vuonna 2011
(Lähde: Yleisten kirjastojen tilastot 2012)

	Kokoelmat yht.	Kirja-aineisto yht.	Muu kuin kirja- aineisto	Kirjat yht.
Yksikkö	kpl	kpl	kpl	kpl
	26 006	24 097	1909	23850
%-osuus	100	92,66	7,34	91,71

Merijärvellä kirja-aineistojen määrä kokonaiskokoelmasta on 92,66 %, mikä on hieman yli valtakunnallisen keskiarvon (90 %). Asukaslukuun suhteutettuna kokoelmat ovat kattavat – nidemäärät asukasta kohden kirjoissa ja kokonaiskokoelmassa ovat kymmenen parhaan kunnan joukossa (Taul 3). (Yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 26.11.2012].)

Taulukko 3. Kokoelmat ja kirjat asukasta kohden Merijärvellä, Tiekkö-kirjastoissa sekä koko maan keskiarvo vuonna 2011
(Lähde: Yleisten kirjastojen tilastot 2012)

	Kokoelmat/ asu- kasluku	Kirjat/ asukaslu- ku
Yksikkö	kpl	kpl
Merijärvi	21,64	19,84
Tiekkö- kirjastot	10,75	9,77
Koko maa	7,35	6,42

Yleisten kirjastojen laatusuosituksissa ei ole numeerisia kokoelmaan liittyviä suosituksia kuin lehdistä, joista peruskokoelman riittäväksi määräksi ilmoitetaan 50 tilattua vuosikertaa. Laadukkaissa lehtikokoelmissa lehtiä tulisi olla 15–20 vuosikertaa tuhatta asukasta kohden (s. 51). Merijärvellä lehtivuosisikertojen asukaslukuun suhteutettu määrä on 89,85, ja se on neljänneksi suurin Suomessa (Taul 4). (Yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 26.11.2012]).

Taulukko 4. Merijärven kirjaston lehtikokoelmat 2011
(Lähde: Yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 26.11.2012])

	Lehdet	Lehdet/asukas
Yksikkö	vsk	vsk
	108	89,95
Uusi suositus	50	15–20

Laatusuosituksien mukaisesti Merijärven kirjastossa on tarjolla myös e-aineistoja, jotka ovat saatavilla kaikille Tiekkö-kirjastojen asiakkaille kirjastojen yhteisessä verkkopalvelussa. Tähän kuuluvat mm. Ellipsisistä saatavat e-kirjat sekä streaming-pohjaisesti toimiva Naxos Music Library.

6.3.2 Kokoelman uusiutuminen

Kirjastojen kokoelmat uusiutuvat hankkimalla uutta ja samalla poistaen vanhentunutta aineistoa. Yleisten kirjastojen laatusuosituksissa hyvänä uutuushankinnan tasona pidetään vuosittaista 300–400 uuden kirjan hankkimista 1000 asukasta kohden – tämä luku on kuitenkin suhteutettava mm. kunnan kirjaston kokoon, taa-jama-asteeseen sekä palveluverkkoon. Pienten kuntien olisi suositeltavaa varmistaa hyvä palvelutaso tätä suositusta suuremmalla hankintamäärällä. (Yleisten kirjastojen 2010, 51.)

Laatusuosituksissa on käytetty myös kansainvälistä Unescon suositusta, jonka mukaan vuosittaisten kirjahankintojen sekä -poistojen tulisi molempien olla vähintään 8 % kirjakokoelmista. Ikärakenteeltaan tasapainoista kokoelmaa voidaan uusia pitämällä poistot ja hankinnat samansuuruisina, kun taas ikärakenteeltaan vanhassa kokoelmassa poistojen osuuden tulisi korostua. (Yleisten kirjastojen 2010, 49–50.)

Taulukko 5. Hankinnat ja poistot Merijärvellä, Tiekkö-kirjastoissa sekä koko maan keskiarvo vuonna 2011
(Lähde: Yleisten kirjastojen tilastot 2012)

	Hankinnat / 1000 asukasta	Kirjahankinnat / 1000 asukasta	Kirjahankinnat/ kirjakokoelmat	Poistot / koko- elmat
Yksikkö	1000	1000	%	%
Merijärvi	1130,62	970,05	4,89	9,80
Tiekkö-kirjastot	526,27	455,60	4,66	5,24
Koko maa	411,52	341,59	5,32	6,67
Uusi suositus		300 - 400	8,00	8,00

Taulukosta huomaa, että Merijärvellä on huomattavan suuret hankinnat verrattuna niin muihin Tiekkö-kirjastoihin kuin valtakunnalliseen keskiarvoonkin. Asukaslu-
kuun suhteutettuna hankinta oli Merijärvellä kolmanneksi suurinta koko maassa
niin kirjahankinnoissa kuin kokonaishankinnassakin (Yleisten kirjastojen tilastot,
[viitattu 1.12.2012]).

Mittavista hankinnoista huolimatta kansainvälinen hankintasuositus 8 % kokoel-
masta jää kuitenkin täyttymättä. Tilanne on sama suurimmassa osassa Suomea;
missä vain 72 kuntaa 311:sta kunnasta täyttää suosituksen (Yleisten kirjastojen
tilastot, [viitattu 1.12.2012]). Poistojen määrä Merijärvellä ylittää suositukset. Tämä
on yhdenmukainen sen kanssa, että Merijärvellä on viime vuosina pyritty aktiivi-
sesti karsimaan vanhentunutta aineistoa kokoelmista.

6.3.3 Katsaus lasten kokoelmiin

Yleisten kirjastojen laatusuosituksissa on lähestytty kokoelmatyötä asiakaslähtöi-
sesti. Kokoelmissa tulee ottaa huomioon alueen asukkaiden ikä- ja kielijakauma
sekä ammattirakenne. Lapset tulee huomioida kokoelmatyössä, jotta lasten luku-
taidon kehittämistä ja lukemisharrastusta voitaisiin tukea. Laadukkaat lastenko-
koelmat palvelevat myös medialukutaidon sekä oppimistaitojen kehittymistä. Eri-
tyisen tärkeää näiden asioiden huomioon ottaminen on silloin, kun kunnassa on
paljon lapsia. (Yleiset kirjastot 2010, 51)

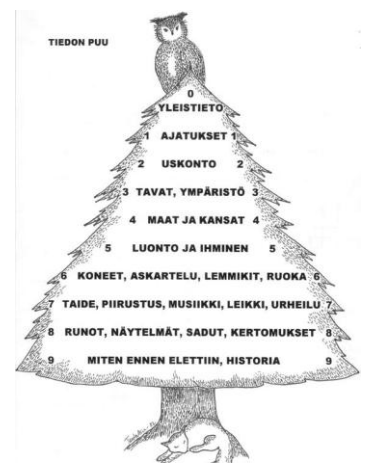
Vuoden 2011 lopulla Merijärvellä asui 274 alle 15-vuotiasta. Lasten ja nuorten prosentuaalinen osuus (22,9 %) kunnan väestöstä on huomattavasti suurempi kuin kunnissa keskimäärin (16,5 %). (Suomi lukuina, [viitattu 9.11.2012].) Merijärven kirjastossa lasten kirjat kattavat 60 % kokonaislainauksesta. Seuraavaan taulukkoon on kerätty tietoja lastenkirjakokoelmista, hankituista lastenkirjoista sekä lastenkirjojen lainauksesta:

Taulukko 6. Lastenkirjallisuus Merijärven kirjaston kokoelmissa ja lainauksessa (Lähde: Yleisten kirjastojen tilastot 2012)

	Lastenkirjo- jen osuus kokoelmista	Lastenkirjo- jen osuus lainauksista	Lastenkirjo- jen osuus hankinnasta	Lastenkirja- kokoelma / lapsi	Lastenkirja- hankinnat / lapsi/vuosi
Yksikkö	%	%	%	kpl	kpl
	39,24	60,29	49,91	34	2,12
Uusi suositus				8	1

Kansainvälinen suositus on, että jokaista alle 15-vuotiasta kohden kirjastolla tulisi olla vähintään 8 lastenkirjaa kokoelmissaan. Hankintasuositus jokaista alle 15-vuotiasta kohden on yksi lastenkirja vuodessa. Vuonna 2007 hankintasuositus toteutui vain 25 % kunnista, kokoelmasuositus sen sijaan täyttyi suurimmassa osassa kuntia. (peruspalveluarviointi 2007; Yleisten kirjastojen 2010, 48.) Merijärvellä molemmat suositukset täyttyvät, lastenkokoelmasta jopa reippaanlaisesti.

Kokoelmien avaus. ”Kokoelman sisältöjen avaaminen ja esittely on luonteva osa kokoelmatyötä” (Yleisten kirjastojen 2010, 50). Merijärven kirjastossa on tehty paljon kokoelmia avaavaa työtä – kirjaston toiminnasta vastaava Tuula Alin-Biari Musafiri on itse aktiivisesti tuottanut kirjastolle erilaista materiaalia, joka auttaa kirjastoaineiston esilletuonnissa. Tästä hyvänä esimerkkinä on oikealla näkyvä *Tiedon puu* - juliste, joka havainnollistaa lapsille kirjastoissa käytettävää YKL-luokitusta.

Kuvio 2. Tiedon puu
© Tuula Alin-Biari Musafiri

6.3.4 Seutuyhteistyön näkyminen kokoelmissa

Yhteistyö alueen tai seudun muiden kirjastojen kanssa on laajaa – kokoelma-aineistoa hankitaan, arvioidaan sekä varastoidaan yhdessä sovitun kokoelmapolitiikan mukaisesti. Oman kirjaston kokoelma on osa seudullista kokoelmaa, ja sitä myös kehitetään johdonmukaisesti. (Yleisten kirjastojen 2010, 50–51.)

Merijärven kirjasto kuuluu Tiekkö-kirjastokimppaan, joka on yksi vanhimpia kirjastojen yhteistyöverkostoja Suomessa. Tiekköön kuuluvat kirjastot kilpailuttavat aineisto- ja lehtihankinnat yhdessä. Tiekkö-kirjastojen väliset seutulainat lisäävät huomattavasti tarjontaa jokaisessa kirjastokimppaan liittyneessä kirjastossa. Yhteisen aineistokannan, asiakasrekisterin ja verkkopalvelun ansiosta kokoelma näyttäytyy asiakkaalle yhtenä kokonaisuutena. Myös seutulainamaksut on yhtenäistetty Tiekkö-kirjastoissa. Seutulainaus on käytetty palvelumuoto, vuonna 2011 seutulainoja tehtiin kaikissa Tiekkö-kirjastoissa 17 148, joka on n. 0,8 % kokonaislainauksesta. (Yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 20.11.2012].)

Vilkaasti liikkuvista seutulainoista huolimatta ainakaan tällä hetkellä ei Tiekkö-kirjastoissa ole käytössä yhteistä kokoelmastrategiaa tai –politiikkaa. Syksyllä 2012 on kuitenkin aloitettu laaja kaikkien Tiekkö-kirjastojen yhteinen kokoelmanhallintahanke (KoHa), jonka tiimoilta on tarkoitus kehittää keinoja mm. kokoelman kierron edistämiseen. Hankkeen aikana arvioidaan myös mahdollisuuksia esim. yhteisen poisto- ja varastointiperiaatteiden käyttöönottoon.

6.4 Tilat

2000-luvulla kansallisissa linjauksissa kirjastotiloja ja sen käyttötarkoituksia alettiin nähdä laajemminkin kuin vain kirjastovarastona – kirjastot olivat kansalaisten olohuoneita tai kolmansia tiloja työn ja kodin lisäksi. Uusien laatusuosittelujen pohjana olleessa Kirjastopolitiikka 2015 – ohjelmassa tila käsitetään kaikille avoimena ja ei-muodollisena kohtaamispaikkana, jonne voidaan poiketa vain viettämään aikaa, lukea ehkä muutaman lehden tai juoda kupin kahvia kirjaston kahvilassa (s. 8).

On kuitenkin selvää, että kahviloiden tai vaikkapa musiikkihuoneiden tyyppiset kirjastojen lisäpalvelut ovat täysin ulottumattomissa suurimmassa osassa kuntia. Eri-tyisesti taajamissa ja maaseudulla kirjastojen tulisi ollakin yhteisöllisiä keskuksia, jotka palvelevat monipuolisesti kaikenikäisiä asiakkaita myös yhteistyössä eri toimijoiden kanssa. Kirjastotilojen tulisi olla monipuolisesti käytössä ja niitä pitäisi tarjota myös erilaisten tapahtumien järjestämiseen. (Yleisten kirjastojen laatusuosituksat 2010, 52–54; Kirjaston kehittämissuunnitelma 2006–2010, 20)

Merijärvellä kunnankirjasto on vahvasti mukana myös kunnan kulttuurielämässä. Kirjastossa on pidetty tapahtumia eri toimijoiden; kuten 4H-kerhon, Mannerheimin Lastensuojeluliiton sekä kunnan vapaa-aikatoimen kanssa. Kirjaston tiloissa on ollut useita näyttelyitä vuoden aikana. Kirjastossa kokoontuu säännöllisesti myös paikallinen käsityökerho.

Laatusuosituksen mukaan kirjastossa tulisi olla tilaa noin 100 hyötyneliötä 1000 asukasta kohden. Kirjastorakennuksen ja -tilojen tulisi olla hyvin saavutettavia ja esteettömiä - rakennus erottuu ympäristöstään selvästi, viitoitus paikalle on selkeä ja sisäänkäynti on helposti havaittava. Kirjaston esteettömyyttä lisää mahdollisuus päästä pyörätuolilla kirjastotiloihin. Kirjaston sisällä tilat ja sen erilaiset toiminnot ovat selkeästi sijoitettu ja helposti hahmotettavissa. Kirjastotilojen tulisi olla myös helposti muunneltavissa. (s. 54).

Merijärven kirjastossa hyötyneliöitä on 344, mikä 1199 asukkaan Merijärvellä täyttää suositukset. Merijärven kirjasto on samassa pihapiirissä Kilpukka-salin ja Koi-vupuhdon koulun kanssa. Alue on helppo löytää ja opasteet sinne ovat selkeät. Myös esteettömyys on huomioitu; kirjastoon pääsee sisälle ja tiloissa pystyy liikumaan esim. pyörätuolilla.

Merijärven kirjaston kokoelmat ovat yhdessä tilassa. Hyllyjen sijoituksilla on kuitenkin pystytty luomaan selkeästi erillisiä tiloja ja esim. hiljaisempia nurkkia, missä voi lukea tai opiskella rauhassa. Lasten alue on erikoisen houkutteleva - heti sisäänkäynnin oikealla puolella on järjestetty tila lapsille ja lastenkokoelmille, missä esim. hyllyt ja pöydät on mitoitettu matalammaksi. Tilaan on sijoitettu myös paljon erilaisia leluja sekä lapsille tarkoitettua tilataidetta. Kirjastossa on myös paljon pöytäryhmiä, joiden ääressä voi lukea tai opiskella.

Merijärven kirjastolla on tällä hetkellä haussa ”Onni on oma soppi – tila-, kaluste- ja aineistojärjestys uusiksi” –hanke, missä tarkoituksena on saada palkattua ammattilainen suunnittelemaan kirjastotilojen käyttö uusiksi ja soveltumaan paremmin sen ahkerimmille käyttäjille, eli nuorille ja lapsille. Hankkeen yhteydessä aiotaan hankkia myös uudet hyllyopasteet.

Kirjastolainsäädännössä sanotaan, että kirjastonkäyttäjillä tulisi olla käytössään uusiutuva välineistö (L 4.12.1998/904, 3§). Uusissa laatusuosituksissa myös mainitaan, että asiakkailta tulisi olla ajanmukainen ja uusiutuva laitteisto sekä tekninen varustus. Tämä tarkoittaa mm. langattomia verkkoja, lainattavia koneita sekä tulo-ostusmahdollisuutta (Yleisten kirjastojen 2010, 54).

Merijärvellä on hieman puutteita teknisen varustuksen suhteen. Internet-yhteydellä varustettuja koneita on yksi, joka kyllä täyttää vanhan suosituksen 1 kone/ 1000 asukasta, mutta varsinkin asiakasmäärät huomioiden on riittämätön. Ainakaan toistaiseksi Merijärven kirjastossa ei ole käytössä langatonta verkkoa, jonka avulla kirjastossa voisi käyttää myös omaa kannettavaa tietokonetta. Lähitulevaisuudessa on tähän asiaan kuitenkin tarkoitus saada parannusta.

6.5 Ylläpitäjänäkökulma

Kirjastolainsäädännössä kirjastopalvelujen tuottamisen vastuu on annettu kunnille. Kunnilla on myös vastuu kirjastopalvelujen hyvästä laadusta sekä laadun arvioinnista. Yhdessä peruspalveluihin tarkoitettun valtionosuuden kanssa kunta rahoittaa alueensa kirjaston toiminnan. Kunnilla onkin erittäin suuri merkitys kirjastotoiminnan onnistumisessa – toisin sanoen, hyvin toimivan kirjaston takana on myös kannustava sekä riittävän rahallisen tuen turvaava kunta.

Uusissa laatusuosituksissa ylläpitäjän tärkeimmäksi tehtäväksi nousee kirjastotoiminnan neljän peruspilarin (tila laitteineen, ajantasainen kokoelma, ammattitaitoinen henkilökunta sekä riittävät aukioloajat) turvaaminen riittävinä kirjastoissa. Kirjastojen tulisi olla mukana kunnan sisäisessä ja sektorirajat ylittävässä yhteistyössä. Kunta huolehtii siitä, että kirjastoilla on käytettävissä määrärahat, joilla voidaan

taata laadukkaat kirjastopalvelut ja uusiutuva kokoelma. Käytännössä tämä tarkoittaa 1-1,5 % osuutta kunnan käyttökuluista. (Yleisten kirjastojen 2010, 31, 36)

Merijärvellä kirjasto on arvostettu palveluna ja myös fyysisenä kohtaamispaikkana. Kirjaston tiloissa järjestetään paljon erilaisia tapahtumia ja tilaisuuksia. Merijärven kirjasto on loistava käytännön esimerkki Kirjaston kehittämisohjelma 2006–2010:ssa visioidusta kirjastosta, missä yhteistyö alueen toimijoiden kanssa on tiivistä, ja kirjasto näyttäytyy kuntalaisille eräänlaisena monipalvelukeskuksena (2006, 20).

Merijärvellä on taattu kirjastolle hyvät toimintaedellytykset myös riittävällä budjetoinnilla. Kirjaston osuus kunnan talousarviosta on noin 1,6 %, ja se on yhdenmukainen uusien suositusten kanssa (1-1,5 %) (Yleisten kirjastojen 2010, 31). Toisaalta on huomioitava, että pienissä kunnissa suhteelliset käyttökustannukset ovat aina suuremmat kuin isoissa kirjastoissa, sillä kaikkia menoja ei voi suhteuttaa väkimäärään. Tällaisia menoeriä ovat esim. tilakustannukset sekä niiden huolto-
menot.

Kustannusten jakauma kirjastomenoissa. Kun katsotaan kaikkien yleisten kirjastojen toimintamenoja keskiarvona, henkilöstökulut vievät suurimman osan kirjastojen budjetista (55 %). Seuraavaksi tulevat muut kulut (32 %), jotka sisältävät mm. atk- sekä tilakustannukset. Loput 13 % menevät kirjastoaineistokuluihin. (Suomen yleisten kirjastojen tilastot, [viitattu 28.11.2012].)

Merijärvellä vuonna 2011 kirjastoaineistokuluihin on voitu budjetoida suurempi osa käyttötaloudesta kuin keskimäärin, eli 19,1 %. Merijärvellä kokoelmat ovatkin tavallista suuremmat asukasta kohden ja epäilemättä panostus kirjastoaineistoon on vaikuttanut myös korkeisiin lainauslukuihin.

7 YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Palvelut ja niiden käyttö. Suositukseen nähden Merijärven kirjaston sijainti on hyvä. Kirjasto sijaitsee keskustassa, ja varsinkin koululaisten matka kirjastolle on lyhyt ja turvallinen. Tiekkö-kirjastojen yhteisellä verkkopalvelulla voi perustoimintojen (aineiston selailu, varaus, lainojen uusinta) lisäksi myös lainata sähköisiä kirjoja tai kuunnella musiikkia. Aukioloajat ovat hieman suppeat (24h/viikko), ja esim. peruspalveluarvioinnissa asetettu tavoite 30 viikkotunnista kunnan ainoalle kirjastotoimipaikalle jää hieman vajaaksi.

Lainausten ja fyysisten käyntien määrä suhteutettuna asukaslukuun on huipputasoa Merijärvellä, ja näissä kohdissa uudet suositukset ylittyvätkin selvästi. Verkkoasiointien suhteutettu määrä on selvästi pienempi suositukseen verrattuna, mutta se on samalla tasolla muiden Tiekkö-kirjastojen kanssa. Toisaalta en näkisi tätä välttämättä puutteena – kun ottaa huomioon, että Merijärvellä fyysisten käyntien määrä on erittäin korkea, niin tämä voi mielestäni kertoa myös siitä, että Merijärvellä fyysinen asiointi koetaan edelleen mielekkäimmäksi asiointitavaksi.

Palvelutarjonnan monipuolisuudesta on pidetty huolta mm. yhteistyön avulla. Lähialueen kirjastojen yhteistyöhankkeet ovat lisänneet erityisesti lapsille tarjottavia palveluja. Yhteistyö muiden toimijoiden kanssa on tiivistä, ja yhteistyökumppaneina ovat olleet muiden kirjastojen lisäksi myös mm. kunnan vapaa-aikatoimi sekä erilaiset järjestöt. Yhteistyön tuloksena on kirjastossa järjestetty esim. yökirjasto ja lautapeli-ilta.

Kokoelmat. Merijärven kirjastossa kokoelmat ovat kattavat ja nidemäärät asukaslukuun suhteutettuna ovat valtakunnallisestikin korkeat. Uutuushankinta on merkittävää – suositukset kirjojen ja lehtien vähimmäishankintamääristä ylittyivät huomattavasti. Kokoelman uusiutumisen on myös pidetty huolta riittävillä poistoilla, jotka täyttävät myös kansainväliset suositukset. Jotain näiden suositusten käytännön soveltumattomuudesta kertoo mielestäni kuitenkin se, että vaikka Merijärven kirjasto hankki vuonna 2011 kolmanneksi eniten kirjoja asukasta kohden koko Suomessa, se ei kuitenkaan riittänyt kansainväliseen hankintasuositukseen, eli 8 % kirjakokoelmasta.

Uusissa laatusuosituksissa kiinnitetään erityistä huomiota lastenkokoelmien laadukkuuteen. Kunnassa jokaista alle 15-vuotiasta kohden kokoelmissa tulisi olla vähintään 8 kirjaa ja uutuushankinta yksi kirja vuodessa. Merijärvellä molemmat suositukset täyttyvät selvästi.

Kokoelmien kannalta seutuyhteistyön edut Tiekkö-kirjastoissa ovat yhteisessä aineistorekisterissä ja seutulainauksessa, jonka ansiosta usean kirjaston kokoelmat näyttäytyvät asiakkaalle yhtenä kokoelmana. Kirjastot myös kilpailuttavat aineisto- ja lehtihankinnat yhdessä. Tiekkö-kirjastoilla ei kuitenkaan tällä hetkellä ole yhteistä kokoelmapolitiikkaa esim. aineistonhankinnasta tai alueellisista painotuksista. Syksyllä 2012 alkaneessa Tiekkö-kirjastojen yhteisessä kokoelmanhallintahankkeessa on tarkoitus keskustella mm. yhteisten poisto- ja varastointiperiaatteiden käyttöön ottamisesta.

Tilat. Suositus kirjastotilojen hyötyneliömäärästä täyttyy Merijärvellä. Kirjasto on näkyvällä paikalla ja käynti sinne on esteetön. Merijärvellä kirjastotilat ovat myös tehokkaasti käytössä laatusuositusten mukaisesti – erilaisten tapahtumien lisäksi kirjastossa on usein näyttelyitä ja tiloissa kokoontuu viikoittain mm. käsityökerho. Kirjastotilojen teknisessä varustuksessa on hieman parantamisen varaa. Merijärven kirjasto on hakenut hankerahaa kirjastotilojen uudelleen organisointia varten, jonka yhteydessä on tarkoitus saada kirjastoon mm. langaton Internet.

Henkilöstö. Merijärvellä henkilöstön määrä on suositusten mukainen. Seudullinen yhteistyö ja työskentely Tiekkö-kirjastojen yhteisissä työryhmissä lisää asiantuntemuksen jakamista eri kirjastojen kesken. Täydennyskoulutuspäiviä Merijärvellä oli 6.

Ylläpitäjänäkökulma. Merijärven kunta on taannut kirjastolle hyvät toimintaedellytykset riittävällä budjetilla. Kirjaston osuus kunnan talousarviosta on 1,6 % mikä on suositusten mukainen.

Johtopäätökset. Kaiken kaikkiaan Merijärven kirjasto täytti suurimman osan yleisten kirjastojen laatusuosituksista. Niistä tärkeimpinä nostaisin esille laadukkaan kokoelman ja kokoelmatyön sekä monipuolisen yhteistyön eri toimijoiden kanssa. Pieniä puutteita löytyi mm. aukioloaikojen riittävydessä sekä kirjaston teknisessä varustuksessa. Toisaalta molemmat puutteet ovat tyypillisiä pienten maalaiskuntien kirjastoissa, sillä henkilöstön pieni määrä asettaa rajoja aukiolotuntien määrälle ja suuriin kirjastoihin verrattuna pienempi budjetti vaikeuttaa laitteiston säännöllistä uusimista. Pääpiirteittäin laatusuositukset täyttyivät kuitenkin kaikissa viidessä arviointikohdassa.

Yhteistyö eri toimijoiden kanssa on runsasta ja Merijärvellä kirjastosta onkin muotoutunut aidosti kuntalaisia yhdistävä paikka, missä kirjastokäynnin lisäksi voi katsoa vaikkapa näyttelyn tai kutoa sukat maanantaisin kirjastossa kokoontuvassa käsityökerhossa. Merijärven kirjaston toiminnasta löytyy paljon sellaista, mihin esim. kirjaston kehittämisohjelman visiossa hyvässä kirjastossa tulisi ollakin.

Pienillä paikkakunnilla, missä kirjastoissa työskentelee vain yksi tai kaksi henkeä, kirjastotoimintaa määrittelee suuresti siellä työskentelevät ihmiset. Merijärvellä kirjastolaiset ovat olleet aktiivisesti mukana erilaisissa hankkeissa ja tapahtumissa, joissa kirjastoa ja sen tarjoamia palveluja on tuotu esiin ja tunnetuksi. Erityisesti lapsiin kohdistuva kirjastotyö on epäilemättä lisännyt lasten lukuharrastusta Merijärvellä, mikä näkyy selvästi myös lainaajatilastoissa. Kirjaston henkilökunnalla on ollut mielestäni ratkaiseva merkitys Merijärven kirjaston menestymisessä.

8 POHDINTAA

Merijärven kirjasto osoittautui hyväksi kirjastoksi myös yleisten kirjastojen laatusuositusten pohjalta arvioituna. Aiemmin Merijärven kirjasto oli jo osoittautunut menestyväksi kirjastoksi nousemalla kärkisijoille useana vuonna valtakunnallisissa kirjastotilastoissa. Tämän tutkimuksen tuloksena voimme sanoa, että Merijärven kirjasto ja sen toiminta kestää arviointia myös laadullisilla mittareilla tarkasteltuna.

Laatusuositusten tarkka vertaaminen käytäntöön osoittautui kuitenkin huomattavasti vaikeammaksi, kuin olin alun perin ajatellut. Näissä laatusuosituksissa – kuten edeltävässä kirjastopoliittisessa ohjelmassakin – ongelmana on niiden huono soveltuvuus erikokoisiin kirjastoihin. Hyvää kirjastoa määrittävissä palvelukuvauksissa oli mielestäni paikoitellen kohtuuttomiakin vaatimuksia ottaen huomioon toimintaresurssit, missä puitteissa suurin osa kirjastoista joutuu työskentelemään.

Yleisten kirjastojen laatusuositukset - julkaisun esipuheessa sanotaan, että siinä olevien suositusten tarkoituksena on tukea ja kannustaa kirjastoja kehittymään kohti erinomaisuutta; tarjoten samalla apuvälineitä kirjastojen omaan arviointiin. Erinomaisuuden lähtökohta arvioinnin mittarina on mielestäni kuitenkin ongelmallinen, sillä tavoitetaso on usein silloin kaukana oikeasta todellisuudesta, ja voi määritellä keskimääräisesti hyvinkin toimivan kirjaston huonoksi. Myös käytännön hyöty jää arviointityössä pieneksi, kun aitoa vertailua ei voida tehdä suositusten ollessa irrallaan kirjastotyön arjesta ja toimintaresursseista.

Kuntien ja sitä kautta kirjastojenkin heikkenevä taloustilanne antaa myös aiheen kyseenalaistaa sellaisen arviointijärjestelmän, missä kirjaston toimintaa arvioidaan erinomaisuuden pohjalta. Ollaanko kunnissa edes valmiita antamaan rahaa näiden laatusuositusten toteuttamiseen kirjastoissa? Tällä hetkellä kirjastojen osuus kunnan talousarviosta on noin prosentin luokkaa. Jotakuinkin surkuhupaisaa on mielestäni se, että vaikka useissa Opetus- ja kulttuuriministeriön linjauksissa on painotettu kirjaston roolin tärkeyttä ja sen tehtävien monipuolistumista, suositukset kirjastotoimelle varattavista määrärahoista kunnan budjetista ovat pienentyneet. Nykytilanteessa kirjastojen tulisi siis tehdä enemmän vähemmällä rahalla.

Uusimmissa strategioissa ja nyt näissä laatusuosituksissa on mielestäni myös unohdettu liikaa kirjastojen perustehtävä kirjallisuuden tarjoajana. Esimerkiksi Kirjastopolitiikka 2015 – ohjelmassa on kohta, missä arvioidaan kirjojen olevan vielä pitkään keskeisessä asemassa kirjastoissa. Tämän taustalla täytyy siis olla ajatus, että jossain vaiheessa tulevaisuudessa näin ei enää olisi. Tämän kohdan löytyminen uusimmasta kirjastoalaa suuntaavasta tulevaisuuslinjauksesta on mielestäni hieman erikoista, eikä välttämättä edes vastaa kirjaston käyttäjien näkemystä kirjaston roolista ja tehtävistä.

Tuoreessa tutkimuksessa kirjojen lainaus todettiin edelleen keskeisimmäksi kirjastojen palvelumuodoksi (Serola & Vakkari 2011, 93). Tutkiessani tässä opinnäytetyössä Merijärven kirjaston toimintaa, esille nousivat kirjaston valtakunnallisellakin tasolla katsottuna erittäin kattavat sekä ajantasaiset kirjakokoelmat. Tilastojen valossa Merijärven kunnankirjasto on myös yksi käytetyimpiä kirjastoja Suomessa. Mielestäni nämä kaksi asiaa ovat yhteydessä toisiinsa. Voisiko tästä tehdä sellaisen johtopäätöksen, että kirjaston menestyksen ei tarvitse olla riippuvainen uusimmasta tekniikasta tai kirjastossa tarjottavien lisäpalvelujen määrästä – voisiko menestykseen riittää vain se, että kirjastossa on hoidettu niiden perustehtävä eli kattavan ja monipuolisen kirjallisuuden tarjoaminen hyvin?

LÄHTEET

A 18.12.1998/1078. Kirjastoasetus.

Ainali, E. 2012. Pieni kirjasto murroksessa. Helsinki: BTJ Finland.

Ajankäyttötutkimus 2009. Ei päiväystä. Muutokset 1979 – 2009. [Verkojulkaisu]. Helsinki: Tilastokeskus. Suomen virallinen tilasto. [Viitattu 12.11.2012]. Saatavana: http://tilastokeskus.fi/til/akay/2009/02/akay_2009_02_2011-02-17_fi.pdf

Antinoja, V. 2001. Tiekkö-kulttuuri. Tutkimus Kalajokilaakson 6 kunnankirjaston ja 3 oppilaitoskirjaston yhteishankkeen organisaatiokulttuurista ja sen tiedostamisesta. Kokkola: Keski-Pohjanmaan ammattikorkeakoulu.

Arvioinnit. Ei päiväystä. Kirjastotoimeen ja –palveluihin liittyvät arvioinnit. [Verkkosivu]. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Saatavana: <http://www.okm.fi/OPM/Kirjastot/arvioinnit/?lang=fi>

Heikkilä, E. & Saraste, M. 2008. Kirjastojen arviointiyhteistyö Pohjois-Pohjanmaalla: Raportti yhteistyöstä ja käytetyistä arviointimenetelmistä. Oulu: Oulun kaupunginkirjasto-maakuntakirjasto. Oulun kaupunginkirjaston-maakuntakirjaston julkaisuja 2.

Kirjaston kehittämisohjelma 2006 – 2010: Kirjasto maaseudun ja taajamien monipalvelukeskuksena. 2006. Helsinki: Opetusministeriö. Opetusministeriön julkaisuja 2006:44.

Kirjastopoliittinen ohjelma 2001 – 2004: Työryhmän muistio. 2001. Helsinki: Opetusministeriö. Kulttuuri-, liikunta- ja nuorisopolitiikan osaston julkaisusarja 2001:1

Kunnat.net. Ei päiväystä. [Verkkosivusto]. Suomen kuntaliitto. [Viitattu 12.11.2012]. Saatavana: <http://www.kunnat.net/fi/asiantuntijapalvelut/opeku/kulti/kirjasto/kirjastoarviointi/Sivut/default.aspx>

Kulttuuritilasto 2011. 2012. Helsinki: Tilastokeskus.

Kuntien avainluvut. Merijärvi. Ei päiväystä. [Verkkosivu]. Helsinki: Tilastokeskus. [Viitattu 9.11.2012]. Saatavana: <http://www.stat.fi/tup/kunnat/kuntatiedot/483.html>

L 4.12.1998/904. Kirjastolaki.

- Lovio, M. & Tiihonen, V. 2005. Kirjaston asiakaspalvelu. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu.
- Lovio, M. 2010. Opetusministeriön asettaman työryhmän ehdotus yleisten kirjastojen laatusuosituksiksi. Kuntaliiton lausunto opetusministeriölle. [Verkkosivu] Helsinki: Kuntaliitto. Saatavana: <http://www.kunnat.net/fi/Kuntaliitto/yleiskirjeet-lausunnot/lausunnot/2010/Sivut/Lausunto-2104-90-2010-Opetusministerion-asettaman-tyoryhman-ehdotus-yleisten-kirjastojen-laatusuosituksiksi.aspx>
- Peruspalveluarviointi 2007. 2008. Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2007. Helsinki: Valtiovarainministeriö. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2008:28.
- Peruspalveluarviointi 2009. 2010. Lääninhallitusten keskeiset arviot peruspalvelujen tilasta 2009. Helsinki: Valtiovarainministeriö. Valtiovarainministeriön julkaisuja 2010:26.
- Merijärven kunnankirjasto. 13.11.2012. [Verkkosivu]. Merijärven kunta. [Viitattu 13.11.2012]. Saatavana http://www.merijarvi.fi/fi/kulttuuri-ja_kirjastopalvelut/kirjasto/
- Nagarajan, N. & Vanheukelen, M. 1997. Evaluating EU Expenditure Programmes: A Guide. Ex post and Intermediate Evaluation. Commission of the European Communities.
- Kirjastopolitiikka 2015. Yleiset kirjastot. Kansalliset strategiset painoalueet. 2009. Helsinki: Opetusministeriö. Opetusministeriön julkaisuja 2009:32.
- Pihlaja, J. 2004. Kirjastonkäyttö. Lahti: SOCEDA.
- Rouvari, A., Pennanen, J. & Laitinen, M. 2005. Työtä ja tuloksia – kirjastopalveluiden vaikuttavuuden arviointi. Signum 2005:1.
- Serola, S. & Vakkari, P. 2011. Yleinen kirjasto kuntalaisten toimissa. Tutkimus kirjastojen hyödyistä kuntalaisten arkielämässä. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Opetusministeriön julkaisuja 2011:21.
- Suomen yleisten kirjastojen tilastot. Ei päiväystä. [Verkkosivusto]. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. [Viitattu 26.11.2012]. Saatavana: <http://tilastot.kirjastot.fi/fi-FI>
- Tiekkö. Ei päiväystä. [Verkkosivusto]. Tiekkö-kirjastojen verkkosivusto. Saatavana: <http://www.tiekko.fi/>
- Tiekkö-kirjastostrategia 2008–2012. 2008.

Tuloksellisen toiminnan kehittämistä koskeva suositus. 2008. [Verkkójulkaisu]. Helsinki: Kunnallinen työmarkkinalaitos. Saatavana: <http://www.kuntatyöntajat.fi/fi/ajankohtaista/yleiskirjeet/2008/Sivut/2408-Tuloksellisen-toiminnan-kehittamista-koskeva-suositus.aspx>

Turunen, H. 1991. Kirjastotoimen 130 vuotta Merijärvellä. Teoksessa: Palasia matkalta: Merijärven kunta vuosina 1866 – 1991. Merijärvi: Merijärven kunta, 113 – 118.

Yleisten kirjastojen laatusuositus. 2010. Helsinki: Opetus- ja kulttuuriministeriö. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:20.

